

Universitätsbibliothek Wuppertal

De Theophrasti virtutibus dicendi

Stroux, Johannes

Lipsiae, 1912

Caput VI. De virtutum dicendi in scriptis criticis usu atque ratione

Nutzungsrichtlinien Das dem PDF-Dokument zugrunde liegende Digitalisat kann unter Beachtung des Lizenz-/Rechtehinweises genutzt werden. Informationen zum Lizenz-/Rechtehinweis finden Sie in der Titelaufnahme unter dem untenstehenden URN.

Bei Nutzung des Digitalisats bitten wir um eine vollständige Quellenangabe, inklusive Nennung der Universitätsbibliothek Wuppertal als Quelle sowie einer Angabe des URN.

[urn:nbn:de:hbz:468-1-4889](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:468-1-4889)

CAPUT VI.
DE VIRTUTUM DICENDI IN SCRIPTIS CRITICIS
USU ATQUE RATIONE.

Omnes libri, quos adhuc percensuimus, quamvis differant in singulis, omnino tamen in virtutibus dicendi magnam similitudinem exhibent. Iam ad Dionysium transeamus, quem multo longius a Theophrasto distare apparebit. Sed ad historiam virtutum cognoscendam eius scripta vel summi sunt momenti, quoniam nobis demonstrant, qua ratione adhibitae sint ἀρετὰ λέξεως in libris περὶ μιμήσεως; Dionysii enim scripta, ea dumtaxat, quibus virtutes elocutionis insunt, non ad praeceptionem λέξεως, tertiae post εὐρεσιν et τάξιν artis rhetoricae partis, parata sunt, sed ad μίμησιν τῶν ἀρχαίων ostendendam et ad ferenda de veteribus oratoribus iudicia. Hoc genus praeciendi a priore genere, cuius magistros Aristotelem, Tullium, Fabium cognovimus, valde alienum est, neque de virtutum differentia recte iudicabimus, nisi indolem librorum περὶ μιμήσεως consideraverimus.

Cum enim tota fere studia artificiose dicendi ad imitationem se convertissent, artis rhetoricae novum exstitit officium demonstrandi, quae uniuscuiusque et scriptoris et operis laudes imitatione dignae essent quaeque fugienda vitia.

Ad novam autem rationem praeciendi rhetores veterem doctrinam λέξεως ita accommodabant, ut virtutes antea constitutas adhiberent, sed divisis singulis totum numerum valde auferent.

Divisione quidem libris criticis opus erat. Nam in vetere ratione instituendae λέξεως ars aut, ut Graece dicam, τέχνη una erat et simplex, cuius dilucida partitio paucarum virtutum ad discipulorum ingenia formanda accommodata erat, in novis autem scriptis rhetoricis ad μίμησιν pertinentibus oratorum personae multae et variae ad iudicium vocabantur. Qua in re eiusdem dicendi virtutis plures repertae sunt partes, quarum aliam praestabat aliquis, qui idem alia carebat. Itaque singula quaeque pars suo nomine virtus appellata et proprie numerata est.

Unus nobis instar omnium, qui περὶ μιμήσεως scripserunt, est Dionysius, rhetor Halicarnasensis. Amplissima autem iudicia eaque in virtutibus elocutionis posita prior σύνταξις περὶ τῶν ἀρχαίων δητόρων exhibet. Tria in hoc opere Dionysius sibi proponit: Τίνας εἶσιν ἀξιολογώτατοι τῶν ἀρχαίων δητόρων τε καὶ συγγραφέων, καὶ τίνας αὐτῶν ἐγένοντο προαιρέσεις τοῦ τε βίου καὶ τῶν λόγων καὶ τί παρ' ἐκάστου δεῖ λαμβά-

νειν (ἀρεταί) ἢ φυλάττεσθαι (κακίαι) (περὶ τῶν ἀρχ. ῥήτ. c. 4 p. 450R.). Quae inter capita tertium occupat latissimum spatium; nam vitam et προαίρεσιν Dionysius breviter tractare solet¹⁾, summam uniuscuiusque libri collocat in virtutibus ad imitationem demonstrandis.

Quae autem virtutes a Dionysio ad iudicia ferenda adhibeantur, iam videamus.

Atque primum quidem opus est iudicium de Lysia accuratius percensere, quoniam Dionysius ipse in sequentibus iudiciis ad criteria primae partis redire solet.

Omnes virtutes colliguntur enumeratione c. 13 p. 482R: Καὶ τὰ μὲν περὶ τὴν ἐρμηνείαν ἀγαθὰ τοῦ ῥήτορος ταῦτα:

- I. Τὸ καθαρὸν τῶν ὀνομάτων, ἢ ἀκρίβεια τῆς διαλέκτου (c. 2).
- II. Τὸ διὰ τῶν κυρίων καὶ μὴ τροπικῶν κατασκευῶν ἐκφέρειν τὰ νοήματα (c. 3).²⁾
- III. Ἡ σαφήνεια (c. 4 prima pars).
- IV. Ἡ συνομιλία (c. 4 altera pars et c. 5, quod iniuria a priore separatur).
- V. Τὸ συστρέφειν τε καὶ στρογγυλίζειν τὰ νοήματα (c. 6).
- VI. Τὸ ὑπὸ τὰς αἰσθήσεις ἄγειν τὰ δηλούμενα ~ ἐνάργεια (c. 7).
- VII. Τὸ μηδὲν ἄψυχον ὑποτίθεσθαι πρόσωπον μηδὲ ἀνηθοποίητον (ἡθοποιία c. 8).
- VIII. Ἡ τῆς συνθέσεως τῶν ὀνομάτων ἡδονὴ μιμουμένης τὸν ἰδιώτην (pertinet etiam ad ἡθοποιίαν, ut docet capituli 8 connexus sententiarum).
- IX. Τὸ τοῖς ὑποκειμένοις προσώποις καὶ πράγμασι τοὺς πρέποντας ἐφαρμόττειν λόγους (c. 9 Τὸ πρέπον — κρατίστην ἀπασῶν ἀρετῆν καὶ τελειοτάτην, ὁρῶν αὐτὴν πρὸς τε τὸν λέγοντα καὶ

1) Confer has partes iudicii de Lysia I. Τίς ὁ Ἀσίας: c. I Ἀσίας—Ἀθήνησι.

II. Τίς ἢ προαίρεσις: c. I πλείστοις—φανλοτάταις.

III. Ἀσίου λέξις.

a) ἀρεταί c. II—XIII.

b) κακίαι c. XIV sq.

Sequitur πραγματικὸς τόπος, deinde exempla. Ἀρετὰς autem μιμήσεως causa demonstrari Dionysius iterum atque saepius admonet. Ut unum afferam exemplum, audias haec verba: Μίαν μὲν δὴ ταύτην ἀρετῆν (καθαρότητα Ἀσίου) ἀξίαν ζήλου καὶ μιμήσεως ἐβρίσκα παρὰ τῷ ῥήτορι καὶ παρεκλευσάμην ἂν τοῖς βουλομένοις καθαρῶς γράφειν ἢ λέγειν ἐκείνον τὸν ἄνδρα ποιῆσθαι παράδειγμα ταύτης τῆς ἀρετῆς. Lys. c. 2, p. 455R vide etiam p. 464 init., 469 init., 470 finem, 471, 482 etc.

2) Cuius capituli initio falso supplet 'ἐρμηνεία' Radermacherus, 'λέξις' Sadaeus. Qui inde ab extremo c. 2 verba sequitur, ἀρετῆν intellegendam (non supplendam) esse animadvertit. Δευτέρῃ haec virtus numeratur p. 460R.

πρὸς τοὺς ἀκούοντας καὶ πρὸς τὸ πρᾶγμα . . . ἀρκούντως ἡρμοσμένην).

X. Ἡ πιθανότης καὶ τὸ πειστικόν (c. 10 init.).

XI. Ἡ χάρις (c. 10—12).

Ταύτην μέντοι κρατίστην τε ἀρετὴν καὶ χαρακτηρικωτάτην τῆς Ἀυσίου λέξεως ἔγωγε τίθεμαι (εἰ τε φύσεως αὐτὴν δεῖ καλεῖν εὐτυχίαν εἰ τε πόνου καὶ τέχνης ἐργασίαν εἰ τε μικτὴν ἐξ ἀμφοῖν ἕξιν ἢ δύναμιν) ἢ πάντας ὑπερέχει τοὺς λοιποὺς ῥήτορας (c. 11 p. 476R, cf. c. 10 p. 472R, c. 12 p. 481R etc.).

XII. καὶ ὁ πάντα μετρῶν καιρὸς, de quo antea in capite πρόποντος, quo καιρὸς pertinet, Dionysius disputavit.

Quamquam numerus virtutum magnopere auctus est, tamen comparantibus nobis singulas virtutes cum Theophrasto Stoicisque similitudo aperta occurrit. Facillime tres inveniuntur virtutes: καθαρότης (ἔλλημισμός), σαφήνεια, Stoicorum συντομία. Etiam τὸ πρόπον enumeratur; sed non integra haec virtus conservata est, cum πιθανότης καὶ τὸ πειστικόν et ὁ πάντα μετρῶν καιρὸς et ἡθοποιΐα¹⁾ appellentur virtutes, quae apud eos, qui quattuor aut quinque virtutes exhibent, omnes sub πρόποντος capite tractantur. Plures etiam in partes ornatus virtus (κατασκευή) est dissecta. Sed omnes virtutes, quae ad Theophrasti ornatum pertinent, in tabula nostra desiderantur, quoniam Lysiano generi desunt.²⁾ Commemorantur nonnullae c. 13 (p. 482R): ὑψηλὴ δὲ καὶ μεγαλοπρεπὴς οὐκ ἔστιν ἢ Ἀυσίῳ λέξις . . . οὐδὲ τὸ πικρὸν ἢ τὸ δεινὸν ἢ τὸ φοβερὸν ἐπιφαινοῦσα οὐδὲ ἀφὰς ἔχει καὶ τόνους ἰσχυροὺς οὐδὲ θυμοῦ καὶ πνεύματός ἐστι μεστή οὐδ' ὥσπερ ἐν τοῖς ἡθεσίν ἐστι πιθανή, οὕτως ἐν τοῖς πάθεσιν ἰσχυρὰ οὐδ' ὡς ἡδῦναι . . . δύναται, οὕτω βιάσασθαι τε καὶ προσαναγκάσαι.

In duobus, quae sequuntur, iudiciis de Isocrate et de Isaeo eadem virtutum ratio et usus observatur. Novi aliquid alterum, quod est de Isocrate, Lysianis virtutibus addit, quia Isocrates ea praestat elocutionis ornamenta, quae Lysiae desunt. Itaque postquam Isocratis λέξιν capite 2 laudavit, cum esset: 1. καθαρὰ, 2. σαφής, 3. ἐναργής, 4. ἡθικὴ, 5. καὶ πιθανή, 6. καὶ <πρόπονσα>, 7. sed οὐ στρογγύλη, 8. οὐ σύντομος, de compositione artificiosa, ut par est in Isocrate, pluribus verbis dicit. Ornatum autem capite 3 accurate exponit usus Theophrasti partitione

1) De coniunctione ἡθοποιΐας cum decoro egit Radermacher: Rh. Mus. 54, 377, cum suavitate Geigenmüller: l. l. p. 42. Aristoteles eam πρόποντι subicit, quod ratio virtutum ipsa videtur postulare.

2) Nisi forte χάριν Lysianam cum ornatu et cum suavitate comparare vis. Sed Dionysius novum id esse criterium confitetur (c. 11 p. 473R).

μεγαλοπρεπείας. Ut omnem¹⁾ virtutum rationem, quam Dionysius ad priorem σύνταξιν περὶ τῶν ἀρχαίων ῥητόρων adhibuit, collectam habeamus, σύγκρισιν inter Lysiam et Isocratem summam habitam affero (de Isoer. c. 11 p. 556 R): πρώτην μὲν τοίνυν ἔφη ἀρετὴν εἶναι λόγων τὴν καθαρὰν ἐρμηλείαν . . . ἔπειτα τὴν ἀκριβείαν τῆς²⁾ διαλέκτου τῆς τότε συνήθους . . . μετὰ ταῦτα ἐπελογιζόμεν, ὅτι τοῖς κυρίοις καὶ συνήθεσι καὶ κοινοῖς ὀνόμασιν ἀμφοτέροι κέχρηται . . . τῆς σαφήνειας καὶ τῆς ἐναργείας ἀμφοτέρους κρατεῖν ἀπεφηνάμην, ἐν δὲ τῷ συντόμῳ ἐκφέρειν τὰ νοήματα Ἀυσίαν μᾶλλον ἡγούμην ἐπιτυγχάνειν· περὶ τὰς αὐξήσεις Ἰσοκράτη κατορθοῦν ἄμεινον ἐδόκουν· ἐν τῷ συστρέφειν τὰ νοήματα καὶ στρογγύλως ἐκφέρειν . . . Ἀυσίαν . . . ἐν ταῖς ἡθοποιίαις ἀμφοτέρους εὕρισκον δεξιούς, τῆς δὲ χάριτος καὶ τῆς ἡδονῆς ἀναμφιλόγως ἀπεδίδουν τὰ πρωτεῖα Ἀυσίαν· τὸ μεγαλοπρεπὲς ἐώρων παρ' Ἰσοκράτη. τοῦ πιθανοῦ καὶ πρέποντος οὐδέτερον ἐδόκουν ἀπολείπεσθαι. ἐν τῇ συνθέσει τῶν ὀνομάτων Ἀυσίαν μὲν ἀσφαλέστερον ἔκρινον, Ἰσοκράτην δὲ περιεργότερον κτλ.

Etiam hoc loco quinque praecipuae virtutes reperiuntur: καθαρότης σαφήνεια συντομία κατασκευὴ πρέπον. Cum vero singulae partes tam reliquarum virtutum quam ornatus pares ipsis virtutibus exhibeantur atque numerentur, fit ut simplex ordo paucarum virtutum iam intricatus videatur et speciem praebeat molis indigestae. Atque quamquam adest ratio quaedam, qua ordo redintegretur, tamen in iudiciis de Lysia, de Isocrate, de Isaeo non adhibetur, cognoscitur vero ex libro II περὶ μιμήσεως, cuius indolem et ex epitoma nobis servata (Frgm. VI U—R) et ex parte quadam perspicimus, quam Dionysius epistulae ad Pompeium datae inserere voluit (c. III—VI ep. ad Pomp.). Easdem virtutes epitoma passim percenset, in quibus iudicia de tribus illis oratoribus posita sunt. Ut exemplum, quod complures complectitur, afferam, conferas velim, quid de comoedia dicat (p. 207 U—R): τῶν δὲ κωμῶδων μιμητέον τὰς λευτικὰς ἀρετὰς ἀπάσας· εἰσὶ γὰρ καὶ τοῖς ὀνόμασι καθαρὸι (1) καὶ σαφεῖς (2) καὶ βραχεῖς (3) καὶ μεγαλοπρεπεῖς (4) καὶ δεινοὶ (5) καὶ ἡθικοὶ (6): Ita etiam in historicis. Sed excerptum epistulae ad Pomp. datae virtutes plenius enumerat et nova ratione disponit. Postquam de πραγματικῷ τόπῳ expositum est, ita pergit (p. 239 sq. U—R): πρώτη τῶν ἀρετῶν γένοιτ' ἔν, ἧς χωρὶς οὐδὲ τῶν ἄλλων τῶν περὶ τοὺς λόγους ὕφελός τι³⁾, ἢ καθαρὰ τοῖς ὀνόμασι καὶ

1) De Isaeo iudicium in virtutibus nihil novi praebet (c. 3 de Isaeo).

2) Sic BPM. Editio U—R codicem F secuta exhibet τὴν.

3) Cf. Arist. Rhet. III c. 5 init.: ἔστι δ' ἀρχὴ τῆς λέξεως τὸ ἐλληνίζειν. Cic. De Or. III 38: „Nec speramus, qui Latine non possit, hunc ornate esse dicturum“. Cic. Brut. 258.

τὸν Ἑλληνικὸν χαρακτῆρα σώζουσα διάλεκτος *σαφήνεια*¹⁾ τρίτην ἔχει χώραν ἢ καλουμένην συντομία . . . ἐνάργεια μετὰ ταῦτα τέταται πρώτη μὲν

τῶν ἐπιθέτων ἀρετῶν. . . μετὰ ταύτην συνίσταται τὴν ἀρετὴν <ἢ>²⁾ τῶν ἠθῶν τε καὶ παθῶν μίμησις . . . μετὰ ταῦτα αἱ τὸ μέγα καὶ θαυμαστὸν ἐκφαίνουσαι τῆς κατασκευῆς ἀρεταί . . . ἔπονται ταύταις αἱ τὴν ἰσχὴν καὶ τὸν τόνον καὶ τὰς ὁμοιοτρόπους δυνάμεις τῆς φράσεως ἀρεταί περιέχουσαι³⁾ . . . ἠδονὴν δὲ καὶ πειθῶ καὶ τέρψιν καὶ τὰς ὁμοιογενεῖς ἀρετὰς εἰσφέρειται . . . Ἡρόδοτος. Τῆς <δὲ> φράσεως [τῶν ὀνομάτων] τὸ μὲν κατὰ φύσιν Ἡρόδοτος ἐξήλωκε, τὸ δὲ δεινὸν Θουκυδίδης . πασῶν δ'⁴⁾ ἐν λόγοις ἀρετῶν ἢ κυριωτάτη τὸ πρόπον. Omnes virtutes in duas provincias discesserunt, quarum altera ἐπιθέτους ἀρετὰς comprehendit. De alterius nomine et de tota divisione certiores fimus ex libello de Thucydide conscripto. Nam ante iudicium de Thucydidis elocutione ferendum divisionem λέξεως, qua usus sit, Dionysius proponit c. 21 p. 861R: τὰ δὲ περὶ τὸ λεκτικὸν . . . μέλλω νυνὶ λέγειν . ἀνάγκη δὲ ἴσως καὶ περὶ ταύτης τῆς ἰδέας προειπεῖν, εἰς πόσα τε μέρη διαιρεῖσθαι πέφυκεν ἢ λέξεις καὶ τίνας περιέλιπεν ἀρετὰς . . . c. 22 Ὅτι μὲν οὖν ἅπαντα λέξεις εἰς δύο μέρη διαιρεῖται⁵⁾ τὰ πρῶτα, εἰς τε τὴν ἐκλογὴν τῶν ὀνομάτων, . . . καὶ εἰς τὴν σύνθεσιν τῶν ἐλαττόνων τε καὶ μειζόνων μορίων, καὶ ὅτι τούτων αὖθις ἐκάτερον εἰς ἕτερα μόρια διαιρεῖται, ἢ μὲν ἐκλογὴ τῶν στοιχειωδῶν μορίων . . . εἰς τε τὴν κυρίαν φράσιν καὶ εἰς τὴν τροπικὴν, ἢ δὲ σύνθεσις εἰς τε τὰ κόμματα καὶ τὰ κῶλα καὶ τὰς περιόδους, καὶ ὅτι τούτοις ἀμφοτέροις συμβέβηκε (λέγω δὴ τοῖς τε ἀπλοῖς καὶ ἀτόμοις ὀνόμασι καὶ τοῖς ἐκ τούτων συνθέτοις) τὰ καλούμενα σχήματα, καὶ ὅτι τῶν καλουμένων ἀρετῶν αἱ μὲν εἰσιν ἀναγκαῖαι καὶ ἐν ἅπασιν ὀφείλουσι παρεῖναι τοῖς λόγοις, αἱ δ' ἐπίθετοι καὶ ὅταν ὑποστῶσιν αἱ πρῶται, τότε τὴν ἑαυτῶν ἰσχὴν λαμβάνουσιν, εἴρηται πολλοῖς πρότερον . ὥστε οὐδὲν δεῖ περὶ αὐτῶν ἐμὲ νυνὶ λέγειν οὐδ' ἐξ ὧν θεωρημάτων τε καὶ παραγγεμάτων τούτων τῶν ἀρετῶν ἐκάστη γίνεται, πολλῶν ὄντων.⁶⁾ Καὶ γὰρ ταῦτα τῆς ἀκριβεστάτης τέτευχεν ἐξεργασίας.

1) Hi at verborum contextus. σαφήνειαν supplendam esse docet epitoma.

2) ἢ addid. Herwerden recte, ut mihi videtur.

3) Falso coniciunt παρέχουσαι. Complectuntur enim virtutes illas facultates (δυνάμεις), quia capita sunt artis.

4) ὁμοειδῆς πᾶς ὧν libri. Equidem Sauppium, qui coniecit πασῶν δ' delecto verbo ὁμοειδῆς sequi malui, quam Usenerum, qui addit ante πασῶν verbum λείπει (sine δέ).

5) Similis est διαιρέσις in Partitionibus Oratoris § 16 sqq.

6) Interpunctione editor interpretationem adiuvit. Dubium enim non est, quin supplendum sit πολλῶν ὄντων scil. τῶν θεωρημάτων καὶ παραγγεμάτων,

Cum reliquis locis coacti essemus ex ipsius iudicii ratione colligere λέξεως partitionem, quae ei subesset, hoc gravissimo loco auctor fundamenta, in quibus iudicium construit, ultro ostendit. Duplici autem ratione λέξεις διαίρειται, in partes (μέρη) et in virtutes (ἀρετάς). Nulla videtur inter utramque divisionem esse coniunctio. Μέρη autem minoribus partibus omissis haec sunt tria:

- I. Ἐκλογή τῶν ὀνομάτων,
- II. Σύνθεσις τῶν ὀνομάτων,
- III. ἀφοπτέροις συμβέβηκε τὰ καλούμενα Σχήματα.

Eadem μέρη apud Theophrastum fuisse cognovimus (Dionys. de Isoer. c. 3 cf. supra p. 19sq.), sed non extra virtutum provinciam posita; immo vero haec capita virtutibus subiecta sunt. Eadem ratione etiam Dionysius ad ornatam Herodoti elocutionem describendam ea adhibuit (p. 865 R c. 23): οὗτος δὲ κατὰ τε τὴν ἐκλογὴν τῶν ὀνομάτων καὶ κατὰ τὴν σύνθεσιν καὶ κατὰ τὴν τῶν σχηματισμῶν ποικιλίαν μακροῦ δὴ τι τοῦς ἄλλους ὑπερεβάλετο. Apparet igitur, quae intercesserit inter μέρη illa et ἀρετάς λέξεως coniunctio. Sed ad virtutes veniamus. Comparatis iis, quae in disputatione de Thucydide postea explicantur, et loco ex epistula ad Pompeium allato haec virtutum tabula¹⁾ componitur:

I. Ἀρεταὶ Ἀναγκαῖαι

1. καθαρὰ λέξεις	} ad Pomp. p. 239, 5 U—R,
de Thucyd. p. 360, 2 U—R.
2. σαφὴς λέξεις	
3. σύντομος λέξεις	

quod ratio postulat non minus quam grammatica regula. Adnotandum hoc est, quia Geigenmüller in utili suo, quem saepe affero, libro p. 33 certe falso de virtutibus, quas multas esse Dionysius affirmet, intellegit. Quamquam sunt scriptores, qui tanta dicendi licentia utuntur, tamen Dionysius de virtutibus dixisset οὐσῶν. Sed, ut dixi, etiam sententia postulat, ut verbum cum θεωρημάτων καὶ παραγγεμάτων coniungatur, quae Dionysius omisit, ne longus esset.

1) Similem tabulam composuit Ammon: De Dionysii Halicarnassensis fontibus. Diss. Monach. 1889 p. 64, Rhys Roberts: Dionysius of Halic. The three literary Letters, Cambridge 1901 p. 172. Eam autem, quam proponit Geigenmüller: Quaestiones Dionysianae de vocabulis artis criticae p. 34, probare non possum. Falso temptat ἐπιθέτους subiungere capitibus ἦθος et πάθος atque κλόν et ἦδύ (ex libro de comp. verb. arcessitis). Invito Dionysio hoc factum est. Etsi enim ἦθος cum iis, quae ad suavitatem pertinent, et πάθος cum vi et magnitudine cohaeret, velut res cum verbis, tamen non est, cur virtutum elocutionis divisio his duobus capitibus subiungatur. Omnino arbitror eum magis ex verbis specie diversis quam ex rebus ratione diversis tabulam composuisse. Si enim ei virtuti, quam nos II 3 numeravimus, addidit μεγαληγορίαν, μέγεθος, σεμνολογίαν, ἀξίωμα, πίνος, haec omnia alia nomina sunt eiusdem rei. Sed nostra non interest, quam diversis nominibus utatur variandi causa Dionysius, doctrinam virtutum cognoscere volumus. Rectius Roberts l. c.

II. Ἄρεταί Ἐπίθετοι

1. ἐνάργεια ad Pomp. 239, 14 U—R.
2. ἡ τῶν ἡθῶν τε καὶ παθῶν μίμησις ad Pomp. 239, 18 U—R.
3. αἰ τὸ μέγα καὶ θαυμαστὸν ἐκφαίνουσαι τῆς κατασκευῆς ἀρεταί (sic ep. ad Pomp. 240, 1); huc pertinet ex Thucyd. p. 360, 8: ὕψος καὶ καλλισημοσύνη καὶ σεμνολογία καὶ μεγαλοπρέπεια.
4. αἰ τὴν ἰσχὺν καὶ τὸν τόνον καὶ τὰς ὁμοιοτρόπους δυνάμεις τῆς φράσεως ἀρεταί περιέχουσαι ad Pomp. 240, 3, cf. de Thucyd. 360, 9: τόνος καὶ βᾶρος καὶ πάθος, τὸ ἐρρωμένον καὶ ἐναγώνιον πνεῦμα, ἐξ ὧν ἡ καλουμένη γίνεται δεινότης.
5. ἡδονὴ καὶ πειθῶ καὶ τέρψις καὶ αἰ ὁμοιογενεῖς ἀρεταί (ad Pomp. 240, 6) cf. de Thucyd. 360, 15: πειθῶ καὶ χάριτες καὶ ἡδονή.

III. Πασῶν ἐν λόγοις ἀρετῶν ἡ κυριωτάτη τὸ πρόπον.

Ut ab extrema virtute incipiam: πρόποντι proprium caput concedendum est, etiamsi post ἐπιθέτους affertur. Ἡ κυριωτάτη πασῶν ἐν λόγοις ἀρετῶν (cf. de Lys. c. 9 init., Quintil. XI 1, 1), non potest in accessorii haberi. Verum iam suspicatus est Roberts: „Perhaps this virtue should be placed in a class of its own“ (p. 172), eique assensus est Geigenmüller (p. 68). Quo sublato seriem virtutum, quae ἐπίθετοι appellantur, perlustranti occurrit, quid nova divisio sibi velit. Cum ornatus una virtus in multas virtutes discerpta sit, simplex ordo quattuor aut quinque virtutum prorsus dirutus est. Nova iam ratione omnes partes, quae antea ornatus erant, sub unum nomen ἐπιθέτων ἀρετῶν colligebantur. Ἄρεταί igitur ἐπίθετοι eundem orbem elocutionis complectuntur, quem apud Theophrastum et Stoicos κατασκευή obtinebat, apud Tullium et Fabium 'ornatus'. Deinde haec tam multa genera ornatus opponuntur necessariis virtutibus, quae in omni oratione esse debent, cum ex numero ἐπιθέτων in alia oratione aliae ad necessarias accedant. Nam ex ipsa partitionis ratione intellegitur tum demum virtutes in necessarias et assumptas divisas esse, cum ex una virtute κατασκευῆς multitudo illa orta erat. In iudiciis de diversis oratoribus ferendis totum genus necessariorum virtutum in omni elocutione laude digna inveniebant critici, alterius generis aliae ab alio oratore partes assumebantur. A Theophrasti sincera et simplici ratione quattuor vir-

tutum discrimen ἀναγκαίων et ἐπιθέτων ἀρετῶν alienum fuisse omnes docent nos testes, quos Eresii librum περὶ λέξεως secutos esse supra vidimus. Gravissimum Tulliani Oratoris (§ 79) testimonium¹⁾ eiusmodi est, ut quartam virtutem a Theophrasto non minus necessariam existimari cognoscamus quam reliquas tres. Atticorum enim genus dicendi Cicero mancum demonstrare voluit, cum diceret: „Unum aberit, quod quartum numerat Theophrastus in orationis laudibus.“ Quid? si hoc quartum non necessarium ceteris necessariis oppositum esset, itane potuit Cicero Atticos refutare? An grave hoc est crimen, cum omnes ἀναγκαῖαι ἀρεταὶ concedantur, ἐπιθέτους quasdam deesse? Non magis libri De Oratore partitionem illam exhibent. Sed in Partitionibus Oratoriis, quibus virtutum ratio Theophrasto recentior inest, etiam vestigium quoddam, leve sane et alieno loco positum, reperitur: lumina scilicet, quarum cum virtutibus affinitatem cognovimus, distinctione ἀναγκαίων et ἐπιθέτων carent, in narrationis autem virtutibus Cicero eius mentionem facit his verbis: „Nam ut dilucide probabiliterque narremus, *necessarium* est; sed *assumemus* etiam suavitatem“ (Part. 31). Unde denuo intellegitur ἐπιθέτους ἀρετάς nihil esse nisi ornatum, cuius loco in 'Partitionibus' suavitas fungitur. Neque Auctor ad Herennium neque Quintilianus²⁾ virtutes elocutionis in necessarias et assumptas dividunt. Sequitur, ut Theophrastus liberandus sit partitione ab eius virtutibus maxime aliena.³⁾ Quae nobis virtutum persequentibus historiam magni momenti est, quoniam in molem indigestam multarum virtutum, quibus libri ad iudicia (κρίσιν) et ad imitationem (μίμησιν) parati utebantur, ordinem restituit.⁴⁾ Quot autem virtutes duobus capitibus ἀναγκαίων et ἐπιθέτων subiungendae essent, non constabat. Videmus Dionysium eandem virtutem in hac parte operis simplicem adhibere, in illa dividere in plures.⁵⁾ Sed cum variandi causa etiam diversis nominibus eiusdem virtutis uti soleat, cavendum est, ne eandem saepius nume-

1) Geigenmüller (p. 12) duos praeterea locos Oratoris affert: Or. 69: „Probare necessitatis est, delectare suavitatis“, et Or. 185, ubi *necessitatis* inventa opponuntur *voluptatis* inventis. Sed de *virtutum* divisione prorsus nihil inde concludi potest, nec magis ex De Or. III 52.

2) Certe Quintilianus de divisione illa tacet in parte περὶ λέξεως (Lib. VIII —XI). Sed ne ille quidem locus, quem ex libro XII 10,43 Geigenmüller attulit (p. 12), de *virtutum* partitione testimonium praebet.

3) Quam ei tribuit etiam Mayerus (p. 17,2).

4) Dionysius in libris περὶ μιμήσεως, de Thucydide, de Demosth. inter necessarias et adscitas discrimen fecit. Locos collegit Geigenmüller p. 11sq.

5) Recte Geigenmüller: „Quae cum ita sint, ut aliae in alias redundant virtutes, facile accidit“ (p. 13).

remus. Omnino in tali indole librorum lubricum est certum numerum virtutum Dionysianarum constituere.¹⁾

II. De Latinis.

Ex libris Dionysianis ad *μυησιν* pertinentibus contigit, ut virtutes elocutionis ad nova studia accommodatas et commutatas esse cognosceremus. Non desunt in Latinis scriptis rhetoricis, quae in eodem genere *περὶ μυησεως* ducenda sint. Sed ad virtutum cognitionem multo minus idonea sunt, cum maiore etiam licentia in dividendis et appellandis virtutibus Latini utantur quam Dionysius. Haud scio an gravius quam de ipsis virtutibus, quibus utantur, testimonium in eo nobis praebeant, quod aliam certe partitionem rhetoricam veluti tria illa genera dicendi nullam adhibent ad percensendos eos scriptores, quos imitatione dignos putant esse.

Neglecto autem temporum ordine statim post Dionysium de Quintiliani libro decimo Institutionum dicam, cum multis locis hunc ad illum proxime accedere viri docti recte iam admonuerint. Quorum satis est afferre Usenerum, qui in libello, qui inscribitur 'Dionysii librorum de imitatione reliquiae' (Bonnae 1889, p. 110 sqq.) etiam ceterorum, qui de hac quaestione sententias tulerunt, mentionem fecit.²⁾ Revera inter Dionysiana iudicia et Quintiliani catalogum magna intercedit affinitas. Sed ad virtutum rationem intellegendam magis refert, quae sit differentia. Nam cum in Dionysii libro quamvis decurtato ab epitomatore virtutes elocutionis suis nominibus appellatae deprehendantur, apud Fabium nulla certa lineamenta, quibus virtutes describantur, detegi possunt. Etsi multo brevius quam ille plurimos auctores Fabius percenset, tamen cum Dionysio comparatus virtutes obscurat, quas ipse alia operis parte (Lib. VIII, IX, XI) dilucide explicavit, partim quod *πραγματικῶ τόπῳ* magnum locum in iudiciis concessit, partim quod ornamenta elocutionis variis nominibus appellavit, quae ab artis vocabulis ad virtutes adhibitis differunt. Sed Quintilianus cum iterum atque saepius in iudiciis vocabulo 'virtutis' utatur et ipse certe virtutes se adhibere credat, sua ratione demonstrat, quam diversae eae virtutes, quae ad *μυησιν* et *χρῆσιν* adhibebantur, apud aequales fuerint ab iis virtutibus, quibus praeceptio *λέξεως* utebatur. Pauca exempla sufficiunt ad hanc Quintiliani rationem cognoscendam.

Initio promittit se expositurum esse: „Quae in auctore quoque prae-

1) Singulos locos de virtutibus ex omnibus scriptis Dionysianis congregavit Geigenmüller p. 11—71.

2) Etiam Roberts l. l. p. 36, p. 37 cum nota 2.

cipua virtus“ (X 1, 37). Atque statim in Homero notat sublimitatem et proprietatem (i. e. *κροίων* usum). Ad virtutes, quas Dionysius nos docuit, etiam haec verba pertinent: „Idem laetus ac pressus (*ἤθος, πάθος*) iucundus et gravis (*ἡδύς, μεγαλοπρεπής*) tum copia tum brevitate mirabilis“ (X 1, 46). Sed haec non nisi parva vestigia sunt et maior pars iudicii Homerum ostendit exemplum praefandi, narrandi, argumentandi, concludendi (X 1, 48—51). Orationis igitur partibus nititur. Ita etiam ex insequentibus iudiciis dedita opera maxima pars virtutum colligi potest. De decore dicit praecipue X 1, 70, de pura elocutione ibidem 65 vel 114, de brevitate saepius veluti 63: „Brevis (*σύντομος*) et magnificus (*μεγαλοπρεπής*) et diligens (*ἀκριβής τὴν διάλεκτον*).“ Frequenter occurrit vis (*δεινότης*) et gravitas. Tamen adeo dispersa haec sunt, ut certum ordinem virtutum subesse nemo animadvertat. Quantopere virtutes in iudiciis occultentur, uno exemplo satis manifesto probatur, quo Ciceronem breviter cum Demosthene comparat. Haec enim exhibet X 1, 106: „Quorum ego *virtutes* plerasque arbitror similes, consilium, ordinem, dividendi, praeparandi, probandi rationem, omnia denique, quae sunt inventionis (*πραγματικὸς τύπος*), in eloquendo (*λέξις*) est aliqua diversitas: densior ille, hic copiosior, ille concludit adstrictius, hic latius, pugnat ille acumine semper, hic frequenter et pondere, illi nihil detrahi potest, huic nihil adici, curae plus in illo, in hoc naturae.“¹⁾ Qua in ratione iudicandi propinquitas quaedam cum virtutibus elocutionis deprehenditur, quantopere autem a sincera virtutum doctrina Fabius in parte *περὶ μιμήσεως* iam secesserit, intellegimus, si Dionysii elocutionem Herodoteam cum Thucydide comparantis reminiscimur. Tamen animadvertendum est Fabium virtutibus voluisse uti neque iudicia sua posuisse in generum dicendi distinctione.

Iam ad Ciceronem redeat nostra disputatio, qui in libro, quem de claris oratoribus ad Brutum scripsit, cum Graecis nisi comparandi causa locum non daret, multo longius a Dionysii iudiciis distare videtur quam Fabius. Sed personis haec differentia continetur, non iudicandi ratione. Quod enim ad artem rhetoricam attinet, nihil dubito Brutum Tullianum in iis libris numerare, qui de imitatione (*περὶ μιμήσεως*) sunt conscripti. Ita autem rem se habere ne ultro tibi ex libri Tulliani indole occurrat, primum quidem obstat Latinae eloquentiae a Graecis diversa condicio.

1) Vide, quaeso, quam bene cognoscatur in hoc de Demosthene iudicio Atticorum auctoritas. Demosthenem enim, quem Ciceronis aetate neglegebant, Atticum non poterant non existimare. Sed eius facultatem ad suam rationem interpretabantur (densior — adstrictius — acumine pugnat — brevis est — naturam sequitur), Tullium in Asianis collocabant.

Romae enim viri nobiles et praeclari, cum ex patroni officio pro clientibus orationes in iudiciis haberent aut munere publico coacti apud plebem dicerent, verba sua magis ad personae dignitatem et utilitatem rei, loci, temporis formabant quam ad artis rhetoricae praecepta, atque in sententiarum accurata et prudenti tractatione laudem dicendi censebant positam esse, non in elocutionis floribus ex intima arte petitis. Itaque M. Antonius, ut Cicero memoriae tradidit, de Latinis oratoribus dicebat: „Disertos se vidisse multos, eloquentem omnino neminem“ (Cic. Or. 18). Quae cum ita sint, Cicero in iudiciis suis plures virtutes inventionis, dispositionis, actionis laudare solet quam Dionysius, qui in elocutione diutius versatur. Deinde Cicero innumerabili fere copia oppressus eorum, quos ad iudicium admisit, singulos breviter debet percurrere, Dionysius paucis, quos ad imitationem utilissimos putat, contentus est, ut unumquemque accurate et omni ex parte percensere possit: *Τῶν δὲ ῥητόρων τε καὶ συγγραφέων, ὑπὲρ ὧν ὁ λόγος, πολλῶν πάντων ὄντων καὶ ἀγαθῶν, τὸ μὲν ὑπὲρ πάντων γράφειν μακροῦ λόγου δεόμενον ὄρων ἐάσω, τοὺς δὲ χαριστάτους ἐξ αὐτῶν προχειρισάμενος κτλ.* (περὶ τῶν ἀρχ. ῥητ. c. 4 p. 451 R). Tullius autem ‘omnes conquisivit, qui in multitudine dicere ausi sint’, ut demonstraret ‘memoria quidem dignos perpaucos, verum, qui omnino nomen habuerunt, non ita multos fuisse’ (Brut. 244 cf. 270, 299). Satisne igitur causae est, cur Bruti cum libris *περὶ μιμνήσεως* affinitas umbrata sit? Tamen ne ad veterum oratorum memoriae solam animum advertas, Cicero occasione data ipse te admonet, cum de Hortensio locuturus ita praefaretur: „Sed quoniam omnis hic sermo noster non solum enumerationem oratoriam, verum etiam *praecepta quaedam* desiderat, quid tamquam notandum et animadvertendum sit in Hortensio, breviter licet dicere“ (Brut. 319). Nulla hoc loco praecepta significare potest nisi ea, quibus dicendi studiosi ad imitationem ducantur. Itaque *bonos* se oratores quaerere dicit (Brut. 201). Eodem pertinet, quod novis Atticis, qui Lysiam unum avent aemulari, Catonem Romanum proponit ratus hunc easdem atque Graecum illum praestare virtutes orationis. Sibi ipsi Crassum exemplar elocutionis fuisse profitetur. Atque in Graecis quidem litteris rhetoricis sua sponte factum est, ut de veteribus oratoribus historice simul ageretur, simul de imitatione eorumque virtutibus dicendi; una ratio disputandi duobus his finibus inservire poterat, quoniam idem oratores magno in historia nomine excelebant, quibus rhetores palmam dabant artificiosae dictionis. Ciceroni autem, si vera exempla, quae adulescentes Romani tum temporis imitando effingere debebant, explicare voluisset, de vivis oratoribus maximeque de sua ipsius arte dicendum erat. Consulto autem de vivis tacet. Ne tum qui-

dem, cum Bruto cedens de sua facultate dicendi nonnulla verba facit, partem elocutionis tractat.¹⁾ Cum igitur a Graecis rhetoribus rationem librorum *περὶ μιμήσεως* mutuatus sit ad iudicia de veteribus Latinis oratoribus ferenda, quos ipse imitatione dignos non existimavit iis temporibus, quae iam Marcellos viderunt, Hortensios, Caesares, Cicerones, in simulationem quandam et fallaciam incidit, qua ne imperitos in errorem duceret, ipse veritus videtur esse. Postquam enim veteres oratores percensuit et de Atticis digressionem adiunxit, non statim ad Hortensium et se ipsum redit (Brut. 279, 301), sed Atticum suum de veterum imitatione facit interpellantem (292—301), cuius verba, si ficti sermonis personam detrahimus, Ciceronis ipsius quasi palinodiam, qua libelli sui indolem explicare et a falsa interpretatione defendere studebat, nos existimare licet. Nam sera demum aetas senili sua debilitate ad tantum et tam caecum antiquitatis amorem perducta est, ut Catonem reliquosque disertos illos, quos eloquentium nomine indignos Antonius putavit, ad veram imitationem advocaret. Cicero cum Catonem Atticis pro Lysia commendaret, pravum eorum studium sine dubio in risum voluit convertere; neminem vero tum fuisse Romae concludendum est ne inter Atticos quidem, qui revera Catonis imitationem oratori utilem putaret. Sed ironiae fallacia etiam nostrae aetatis interpretes nonnulli decepti sunt. Cum ironia enim Socratica Atticus Ciceronis rationem iudicandi comparat. Maxime in iudicio de Catone Tullius ei iocasse videtur (293 sq.). Summos deinde, quos ille laudavit, denuo quam brevissime percenset, ut ne Galbae et Lepido, ne Africano et Laelio, ne Carboni et Gracchis, ne Crasso quidem et Antonio plenam laudem concedat, nedum dis minorum gentium, quos 'operarios' humili nomine appellat²⁾ (295—297). Cicero quaestionem de Catone et de vetustioribus oratoribus ad ipsa opera examinanda defert³⁾ et rursus affirmat nihil iis deesse, nisi ea, quae nondum inventa erant, veluti pictorum veterum imagines pigmentis quibusdam soleant carere, quae postea demum in-

1) Brut. 232: „Nec vero tam de virtutibus dicendi tuis, quae cum omnibus tum certe mihi notissimae sunt, quam quod gradus tuos et quasi progressus dicendi studeo cognoscere.“

2) De imitatione haec affero Attici verba: „Galbam laudas. Si ut illius aetatis principem, adsentior . . . sin ut oratorem, cedo, quaeso orationes (sunt enim) et dic hunc, quem tu plus quam te amas, Brutum *velle te illo modo dicere*“ (295).

3) Cicero cum Brutum conscriberet, certe in animo habuit 'orationes veteres explicare' (Brut. 298. 300). Quod promissum si fecisset, similiter de Latinis disputasset, qua ratione Dionysius Lysiam Isocratem Isaeum percensuit. Sed animadvertisse videtur, quanta hi oratores in Graeca arte praestarent auctoritate veteribus Romanis in arte Latina.

notuerint. Quod vero plures, quam imitatione digni sint, attulerit, id ex proposito factum esse explicat, ut oratores Romanos, quantum fieri possit, universos colligat. De Crasso contra Atticum videtur in sententia perseverare. Sicut supra eum tam perfectum laudavit: „Ut eo nihil ferme quisquam addere posset, nisi qui a philosophia, a iure civili, ab historia fuisset instructor“ atque Bruto quaerenti: „Erit aut iam est iste, quem exspectas?“ respondit: „Nescio“, ut quivis Ciceronem ipsum significari intellexeret, ita hoc quoque loco indicat se perfecisse, quod Crassus inchoaverit. „Nec in hoc ironiam duxeris esse, quod eam orationem mihi magistram fuisse dixerim. Nam etsi tu melius existimare videris de ea, si quam nunc habemus, facultate, tamen adolescentes, quid in Latinis potius imitemur, non habebamus.“

Tota igitur hac digressionem declaratur, quomodo Cicero eas virtutes, quas in veteribus oratoribus Latinis morem librorum *περὶ μιμήσεως* secutus laudavit, ab aequalibus dicendi studiosis intellectas voluerit. Iam exemplis 'Bruti' iudicia illustranda sunt: Atque primum quidem duo afferro exempla ad totius artis partitionem cognoscendam:

Curionis facultatem Cicero parvi aestimat. Qui cum nomen clari oratoris adeptus sit, ad suum de eo iudicium confirmandum Tullius quinque partes artis, *εὐρεσιν τάξιν λέξιν ὑπόκρισιν μνήμην* breviter percenset (Brut. 214 sqq.). Erat tardus in rebus *inveniendis*, dissipatus in *collocandis*, in actione vero et memoria adeo eum deficiebat ingenium, ut risum moveret. Una igitur *λέξις* splendore verborum et copia placebat. Itaque Cicero omnes artis partes oratori necessarias esse ratus Curioni gloriam detrahit, quam aequales parum critici ei dederunt. Simili ratione iudicium de Antonio instructum est. Primum de inventionem collocationem memoria breviter dicit (139), pergit de elocutione (140sq.), denique eius actionem laudat, qua maxime excelluerit (141 sq.). Quamquam in perpaucis iudiciis omnes partes apparent, tamen toti operi subest artis rhetoricae *διαρροεῖς* in quinque illas partes.¹⁾ Tertiae autem parti, quae est de elocutione, maius quam ceteris et pondus et spatium conceditur. Quae quomodo divisa sit, iam est videndum.

I. Latinitas (*ἑλληνισμός*).

Br. 133 (Catulus) Fuit igitur in Catulo sermo *Latinus*, quae *laus*²⁾ dicendi non mediocris ab oratoribus plerisque neglecta est. (132: Incorrupta quaedam Latini sermonis integritas.)

1) Etiam Brut. 25.

2) Ut in Oratore 79 nomen *ἀρετῶν* reddidit vocabulo 'laudes'.

Br. 140 (Antonius) Verba ipsa non illa quidem elegantissimo sermone: itaque diligenter (*ἀκριβῶς*) loquendi *laude* caruit neque tamen est admodum inquinata locutus . . . nam ipsum *Latine* loqui etc.

Br. 143 (Crassus) *Latine* loquendi accurata et sine molestia diligens elegantia.

Br. 258 (Atticus de Caesare) 'Solum quidem', inquit ille, 'et quasi fundamentum¹⁾ oratoris vides locutionem emendatam (*καθαρότης*) et *Latinam*; cuius penes quos *laus* adhuc fuit, non fuit rationis aut scientiae, sed quasi bonae consuetudinis'.

Quibus ex exemplis satis elucet puri sermonis virtutem, vel, ut dicit Tullius, laudem iudiciis subesse. Quin etiam haec virtus saepe laudatur in iis, qui patroni pro clientibus dixerunt integro sermone, sed artis rhetoricae expertes. Brut. 128. 135. 139. 166. 202. 210. 228. 233. 252. 267. Atque his quidem locis nominatur virtus illa, aliis quoque tecte significatur.

II. Perspicuitas (*σαφήνεια*).

Mirum est alteram Theophrasti virtutem elocutionis in Bruti iudiciis deesse. Atque nomen quidem certe desideratur. Vocabula enim 'enucleate' (Br. 35. 115) et 'liquidus' (274), quae Causeret (l. l. p. 169) et Geigenmüller (l. l. p. 29) ad perspicuitatem rettulerunt, propinqua esse apparet, quamquam 'enucleate' magis ad subtilitatem *rerum* mihi videtur pertinere²⁾, sed ab usitata virtutis appellandae ratione certe sunt aliena. Tamen ipsa virtus non plane neglecta videtur esse. Vitium ei contrarium *obscuritatis* reprehenditur (Br. 143), atque *elegantiam*, quam Tullius multis oratoribus tribuit, perspicuitatem mutato nomine amplecti puto ea adductus ratione, qua Auctor ad Herennium (IV 17) *elegantiam* distribuit.

III. Brevitas (*συντομία*). IV. Decorum (*πρέπον*).

Br. 63 (Cato et Lysias) acuti sunt, elegantes, faceti, *breves*.

Br. 158 (Crassus) idem et perornatus et *perbrevis*.

Br. 145 (Scaevola) verbis erat ad rem cum summa *brevitate* mirabiliter *aptus*.

Ad brevitatem pertinet etiam Br. 28. 66. 197. 262.

Ad aptum sermonem Br. 209. 264. Decorum enim laus, ut est eius natura, raro commemoratur, saepius brevitatis, quamquam initio operis eam totius elocutionis laudem esse Cicero negavit: Br. 50 „Brevitas au-

1) Vide supra p. 57 adnot. 3.

2) Ut certe de rebus agitur Br. 143: 'In disserendo mira *explicatio*'.

tem laus est interdum in aliqua parte dicendi¹⁾, in universa eloquentia laudem non habet.“ Repudiat igitur eorum sententiam, qui Stoicos secuti *συντομίαν* inter quattuor laudes Theophrasteas pari iure receperunt.

V. Ornatus (*κατασκευή*).

Ornatus creberrima omnium virtutum reperitur. Id enim spectat totus liber Tullianus, ut ostendat quam lente et gradatim ornamenta dicendi ab oratoribus Romanis adhibita et exulta sint. Itaque in qualibet pagina occurrunt exempla, quibus laudetur *κατασκευή*, neque opus est in hac re morari. Magis vero nostra interest, quas in partes ornatus magna provincia disposita sit; apud Dionysium multas eas fuisse cognovimus, Cicero autem multo parcior.

1. *μεγαλοπρεπές*.

Br. 123 (Cicero) Attulimus iuventuti *magnificentius*, quam fuerat, genus dicendi et ornatius.

Br. 126 (C. Gracchus) *Grandis* est verbis.

Br. 203 (Sulpicius) *Grandis* et, ut ita dicam, tragicus orator.

Br. 250 (Marcellus) et lectis utitur verbis et frequentibus et splendore vocis et dignitate motus fit speciosum et *illustre*, quod dicitur, omniaque sic suppetunt, ut ei nullam deesse *virtutem* oratoris putem.

Br. 265 (Torquatus) Summa verborum gravitas (*μεγαλοπρέπεια*) et elegantia (*καθαρότης* + *σαφήνεια*).

2. *ἡδύ*.

Br. 110 Neque enim refert videre, quid dicendum sit, nisi id queas solute et *suaviter* dicere.

Br. 37 (Demetrius Phalereus) Suavis (*ἡδύς*), sicut fuit, videri maluit, quam gravis (*μεγαλοπρεπής*).

Br. 44 (Pericles) Huius *suavitate* maxime hilaratae Athenae sunt, huius ubertatem et copiam (*μεγαλοπρέπειαν*) admiratae, eiusdem vim dicendi terroremque (*δεινότητά*) timuerunt.

Br. 274 sq. (Calidius) Hic totus *suavitatis* est exemplar.

Br. 276 „Quodsi est optimum *suaviter* dicere, nihil est, quod melius hoc quaerendum putes.“ Desideratur autem in eo vis et contentio (*δεινότης*), quae est „ex omnibus oratoris *laudibus* longe . . . maxima“²⁾ (279).

1) Scilicet laus est narrationis, ut supra in capite de narrationis virtutibus demonstravimus.

2) Paulo post de eadem facultate oratoria Cicero adhibet vocabulum ‘virtus’.

His duabus ornatus partibus, *μεγαλοπρεπές* et *ήδύ*, Cicero contentus est, vel tribus, si vim (*δεινότητα*), quam ipse plerumque cum magnificentia coniungit, proprie numeras. Tamen isdem tribus capitibus iterum atque saepius repetitis defatigare non potuit eos, qui iudicia de oratoribus perlegebant. Quae est eius variandi ratio? Non dicit ubique: hic est ornatus, hic magnificus, hic suavis, hic vehemens, sed partibus ornatus Theophrasteis utitur, ut ostendat, qualis quisque fuerit in eligendis et componendis verbis, qualis in figuris (Dionys. H. de Isocr. c. 3 init.). Sed etiam apud Tullium haec partitio virtutibus subiungitur.

Σχήματα.

Br. 69 Ornari orationem Graeci putant, si verborum immutationibus utantur, quos appellant *τρόπους*, et sententiarum orationisque formis, quae vocant *σχήματα*.

Br. 141 *Σχήματα* enim, quae vocant Graeci, ea maxime ornant orationem.

Σύνθεσις.

Br. 96 Hoc in oratore Latino primum mihi videtur et *levitas* apparuisse illa Graecorum et *verborum comprehensio*.

Ἐκλογή.

Br. 250 (Marcellus) et *lectis* utitur verbis et frequentibus.

Br. 272 (C. Piso) eratque verborum et delectus elegans (*ἐκλογή*) et apta et quasi rotunda constructio (*σύνθεσις*).

Br. 303 (Hortensius) erat in verborum splendore elegans (*ἐκλογή*), compositione aptus (*σύνθεσις*).

Aperte haec ratio cognoscitur in iudicio de Antonio pluribus verbis elaborato 140 sq. Latinitas eius non omni numero absoluta est. Ornatus autem, quo maxime excellit, laudandus et ad artem perpolitus est.¹⁾ „Sed tamen Antonius in verbis et eligendis (*ἐκλογή*) . . . et collocandis et comprehensione devinciendis (*σύνθεσις*) nihil non ad rationem et tamquam ad artem dirigebat; verum multo magis hoc idem in sententiarum ornamentis et conformationibus“ (*σχήματα*). *Λέξις* igitur, quam quaerimus, in Bruti Tulliani iudiciis divisa est in laudes, quas e diversis exemplis collegimus has: Latinitatem, elegantiam cum perspicuitate, (brevitatem)²⁾, decorum, ornatum cum partibus magnificentiae et suavi-

1) Constructio verborum huius loci *παρενθέσει* paulum distracta est. „Illa (scilicet verba), quae proprie laus oratoris est in verbis“ (scilicet ornatus), qua de laude denuo incipit post *παρενθεσιν* cum verbis: „Sed tamen . . .“

2) Uncis includenda est haec virtus propter Br. 50.

tatis atque cum capitibus suis, verborum delectu, compositione, figuris. Ergo etiam hic liber in fundamentis positus est, quae Theophrastus noster coniecit. Cur autem liberius adhibitae sint virtutes elocutionis et partim commutatae, e diversa ratione instituendae λέξεως et κλίσεως factitandae intelleximus.

Contra desunt tria dicendi genera, quae Theophrasto tribui solent. Optimo iure de hac re admonuit Hendrickson: „It is noteworthy, that in the 'Brutus', although the conventional three officia oratoris are defined (185), yet there appears no trace of the recognition of three corresponding styles“ (A. J. Ph. XXVI 1905 p. 265). Duo sane genera nonnullis locis distinguuntur, alterum inornatum, quod cum subtili comparari potest, alterum ornamentis praeditum et copiosum. Quorum rationem discimus Br. 201: „Quoniam ergo oratorum bonorum (hos enim quaerimus) duo genera sunt, unum attenuate pressequae, alterum sublata ampleque dicentium: etsi id melius est, quod splendidius et magnificentius, tamen in bonis omnia, quae summa sunt, iure laudantur.“ In singulis iudiciis raro ad haec duo genera revertitur, veluti in Stoicis (114 sqq.) vel in Demosthene, quem utriusque generis arbitrum laudat 35: „Nihil (potuit) subtiliter dici, nihil presse, nihil enucleate, quo fieri possit aliquid limatius, nihil contra grande, nihil incitatum, nihil ornatum vel verborum gravitate vel sententiarum, quo quidquam esset elatius.“ Sed parva haec sunt generum vestigia, quibus virtutum officium in iudicando nequaquam minuitur.

Iam eo progressi sumus, ut rationem, quae inter dicendi virtutes et tria haec genera conclamata intercedat, tractare possimus.

CAPUT VII.

DE TRIBUS DICENDI GENERIBUS.

Historiam trium dicendi generum conscribere non in animo habeo. Quaestio enim haec est lubrica et fallaciae plena, quippe quae nullis certis testimoniis veterum auctorum confirmetur et a nostratibus in diversas tractetur partes. Tantum dicam, quantum ad intellegendam rationem, quae inter virtutes intercedat et genera, mihi opus videtur esse. Quamquam ne ea quidem tam certis argumentis demonstrari possunt, ut nulla moveatur dubitatio, tamen, quae ex universa utriusque doctrinae indole et usu concludi videntur posse, ut meam scilicet de generibus sententiam proponam.